

Aesthetic Aspects of the Iranian-Islamic Garden from the Perspective of Quranic Verses Describing Paradise

Received: 2024/04/22
Accepted: 2024/06/11

10.22034/jksl.2024.450870.1338

Sepideh Yaghouti*

20.1001.1.27833356.1403.5.3.3.5

Farideh Talebpour**

Type of Article: Research

Abstract

After the advent of Islam in Iran, architecture and urban design, including garden design, underwent significant transformations. Since then, the integration of Quranic themes with Islamic art has attained a sacred dimension, with the aesthetic embodiment of the verses of the Holy Quran becoming a key tool and source for artists and architects of gardens throughout the Islamic world. As the Quranic verses describing paradise offer the best depiction from a garden architecture perspective, this study seeks to analyze the alignment of these heavenly descriptions with the design of earthly gardens. It examines how these abstract, conceptual descriptions are reflected in concrete, visual representations. The research first explores a selection of Quranic verses related to paradise, then aesthetically and comparatively analyzes the symbolic and architectural elements of Islamic gardens inspired by these verses. The methodology is descriptive-analytical, with data gathered from library sources and analyzed based on Quranic interpretations, particularly Tafsir al-Mizan. The findings indicate the divine harmony between the promised paradise and the worldly and otherworldly lives of humanity, though the Iranian garden can only be considered a partial reflection of this ultimate truth.

Keywords: Quranic Paradise, Islamic Garden, Aesthetics, Structural Elements, Functional Elements.

How to cite:

Yaghooti, S., & Talebpour, F. (2024). Iranian-Islamic Garden's Aesthetic from the Holy Quran Verses Points of View. *Quran, Culture And Civilization*, 5 (3), 55 -76. doi: 10.22034/jksl.2024.450870.1338

* Assistant Professor, Department of Textile and Fashion Design, Faculty of Arts, Alzahra University, Tehran, Iran (Author Corresponding). s.yaghooti@alzahra.ac.ir

** Professor, Department of Textile and Fashion Design, Faculty of Arts, Alzahra University, Tehran, Iran.

زیبایی‌شناسی باغ ایرانی - اسلامی از منظر آیات توصیف‌گر بهشت در قرآن کریم

سپیده یاقوتی*
فریده طالب پور**

10.22034/jksl.2024.450870.1338

doi

دریافت: ۱۴۰۳-۰۲-۰۳

20.1001.1.27833356.1403.5.3.3.5

پذیرش: ۱۴۰۳-۰۳-۲۲

مقاله: پژوهشی

چکیده

پس از ورود اسلام به ایران، معماری و شهرسازی و به تبع آن باغ‌سازی دستخوش تحولاتی شد. از آن دوران تاکنون، تلفیق مضامین قرآنی با هنر اسلامی جنبه تقدس به خود گرفته و تجسم زیبایی‌ها و توجه به زیبایی‌شناسی آیات کلام و حیانی، ابزار برجسته و منبع برگزیده هنرمندان و معماران باغ‌های جهان اسلام در اعصار مختلف گردیده است. از آنجاکه آیات توصیف‌گر بهشت در قرآن کریم بهترین وصف را از منظر معماری باغ دارد، پژوهش حاضر بر آن است تا با استناد به آن‌ها، تطابق آیات بهشت افلاکی با معماری باغ‌های خاکی را صورت‌پردازی کند و نحوه انعکاس این مفاهیم ذهنی به تجسّدی عینی را مورد مذاقه قرار دهد؛ لذا ابتدا بخشی از آیات قرآنی در رابطه با توصیف بهشت را بررسی می‌کند، سپس به صورت موردی، عناصر بطنی و محتوایی این آیات را که به صورت نمادین الگوی معماری و فضاسازی باغ‌های اسلامی شده است، با رویکردی زیبایی‌شناسانه و به شکل تطبیقی تحلیل خواهد نمود. روش پژوهش در این مقاله توصیفی تحلیلی و گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای است. تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس تفاسیر قرآنی به‌ویژه تفسیر المیزان صورت گرفته است. نتایج به‌دست آمده رهنمونی به پیامد آهنگ الهی بهشت موعود در حیات دنیوی و اخروی انسان است. البته به‌یقین می‌توان ادعان داشت که باغ ایرانی تنها تبلوری ناقص از نمونه اصلی و مجازی از آن حقیقت عالی است.

واژگان کلیدی: بهشت قرآنی، باغ اسلامی، زیبایی‌شناسی، عناصر ساختاری، عناصر کاربردی.

استناد به مقاله:

یاقوتی، سپیده؛ و طالب پور، فریده. (۱۴۰۳). زیبایی‌شناسی باغ ایرانی - اسلامی از منظر آیات توصیف‌گر بهشت در قرآن کریم. فصلنامه قرآن، فرهنگ و تمدن، ۵(۳)، ۵۵-۷۶. doi: 10.22034/jksl.2024.450870.1338

* استادیار گروه طراحی پارچه و لباس، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول). s.yaghooti@alzahra.ac.ir
* استاد گروه طراحی پارچه و لباس، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۱. بیان مسئله

تصویرپردازی از بهشت به عنوان جایگاه واقعی انسان، در ایران پیش از اسلام نیز وجود داشت. در دوران پس از اسلام این امر به نحوی بارز نمود یافت و با الهام از آیات قرآن در بسیاری از جنبه‌های زندگی و هنر اسلامی متجلی شد؛ به نحوی که فرم و محتوای باغ‌های ایرانی با بهره‌گیری از قوه تخیل و تفکر هنرمندان مسلمان ایرانی، تصویر بهشت آخرت را تداعی می‌کرد. «ژرف‌ترین پیوند میان هنر اسلامی و قرآن کریم از گونه‌ای دیگر است و آن نه در ظاهر کلام قرآنی، بلکه در حقیقت آن است؛ گوهری فراتر از شکل و ظاهر که بیشتر از سرچشمه توحید و صفات و خصایص پیوسته بدان سیراب می‌شود. هنر اسلامی و بالخصوص معماری اسلامی، اساساً نمودی است از بعضی جنبه‌ها با ابعاد وحدت الهی. در این نمونه، اثر و نمودی از فضای مقدس با ابعاد وحدت الوهیت نمودار می‌گردد» (بورکهارت، ۱۳۶۵، ص ۵۷).

از دیدگاه مسلمانان، بهشت جایی با نشانه‌هایی از دنیای فانی ولی با پوششی فناپذیر و دائمی است. هنرمندان بی‌شماری با هدف سعادت‌مندی جامعه، بهشت افلاکی را به عنوان ایده و غایت آرمانی خود، در خلق آثار هنری الگو قرار داده و به بازنمایی عناصر فضای مقدس آن پرداخته‌اند. معماران مسلمان با توجه به این الگوها، باغ‌هایی را در جهان ساخته‌اند که تمثیلی از بهشت قرآنی است. تاکنون بیشتر تحقیقات انجام‌شده درباره باغ ایرانی در حوزه معماری و بررسی هندسه و فرم و به‌طور کلی صورت آن‌ها بوده است و به مهم‌ترین بخش آن که بررسی منشأ عناصر محتوایی و پیگیری صبغه دینی و ساختار روایی و مبنای فرهنگی مضامین آن بوده، کمتر توجه شده است. بدیع بودن موضوع، ضرورت انجام پژوهش‌های دقیق در ابعادی گسترده را اثبات می‌کند. پژوهش حاضر تلاشی است در راستای بررسی وجوه اتفاق کالبدی و معنایی باغ‌های اخروی و دنیوی و تأثیر باورهای اسلامی و معارف وحیانی در شکل‌گیری این شباهت‌ها. از آنجاکه آیات توصیفی بهشت، دقیق‌ترین توصیفات را در زمینه فضا و عناصر باغ قرآنی به دست می‌دهد، می‌توان به استناد آن‌ها به ترجمه و تفسیر برداشت زیبایی‌شناسانه از این آیات در هندسه و متن معماری باغ‌های اسلامی پرداخت. هم‌چنین با به‌کارگیری عناصر باغ‌های قرآنی می‌توان به تحلیل شکل و نوع عناصر مطرح در باغ‌های اسلامی پرداخت و در پی آن به تجزیه و تحلیل عناصر و روابط این اجزا و در نتیجه به معنا و مفهوم آن دست یافت.

هدف از این پژوهش، بررسی تجلیات آیات توصیف‌گر بهشت قرآنی در الگوهای باغ‌آرایی و معماری اسلامی با رویکردی زیبایی‌شناسانه و کشف روابط میان آن دو است. این مقاله به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات است: شاخصه‌های بهشت و عناصر آن از دیدگاه قرآن کریم چیست؟ چه رابطه‌ای میان عناصر بهشت قرآنی و باغ‌آرایی اسلامی وجود دارد؟ کارکردهای نظام زیبایی‌شناختی این عناصر و رمزپردازی مفاهیم آن در فضای باغ‌های اسلامی تا چه اندازه و به چه صورت است؟

در این پژوهش سعی شده است تا با استناد به آیات قرآن و تفاسیر و سخنان ائمه علیهم‌السلام به تحلیل و بازخوانی بهشت قرآنی پرداخته شود. این کار در شناسایی باغ‌سازی دوران اسلامی و نیز مفهوم باغ قرآنی حائز اهمیت است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

تاکنون بیشتر تحقیقات انجام‌شده در ارتباط با باغ ایرانی، در حوزه معماری و بررسی هندسه و فرم و به‌طور کلی صورت آن بوده و به مهم‌ترین بخش آن، یعنی بررسی منشأ عناصر محتوایی و پیگیری صبغه دینی و ساختار روایی و مبنای فرهنگی مضامین آن، کمتر توجه شده است؛ هم‌چنین اغلب پژوهش‌های مرتبط نیز رویکردی مستقل و جداگانه در دو حوزه الگوهای معماری باغ اسلامی و توصیف بهشت قرآنی داشته است. برخی از منابع نیز به طور موردی به تأثیر آیه یا سوره‌ای از قرآن در باغ‌سازی اسلامی پرداخته است. علاوه بر قرآن کریم، از میان منابعی که به توصیف بهشت قرآنی پرداخته، دو تفسیر *المیزان* نوشته سیدمحمدحسین طباطبائی و *نمونه* نوشته ناصر مکارم شیرازی بیشتر به

ویژگی‌های مادی و معنوی باغ بهشتی پرداخته است. از میان تحقیقات صورت گرفته در حوزه بررسی معماری و عناصر ظاهری و زیبایی‌شناختی باغ ایرانی نیز برخی کتاب‌ها مانند *باغ ملکوت* نوشته آن ماری شیمل، *چهارباغ*؛ *مثالی از باغ‌های تمدن اسلامی* به قلم نسرین فقیه، *معماری و شهرسازی اسلامی؛ تجلیات و عینیات* اثر محمد نقی زاده، *باغ ایرانی؛ واقعیت و خیال* به نگارش ماریا سابتلینی، *مبانی عرفانی و هنر معماری اسلامی* نگاشته حسن بلخاری قهی و همچنین کتاب *کهن‌الگوی باغ* از سیروس شمیسا مطالب حائز اهمیتی را عنوان کرده است. همچنین برخی مقالات مانند «باغ و باغ‌سازی در فرهنگ ایرانی» نوشته ناصر براتی، «نمادشناسی و نشانه‌شناسی باغ‌های ایرانی» نوشته معصومه طوسی، «بررسی تطبیقی باغ‌سازی ایران در دوره ساسانی و اسلامی» نوشته مهدی حمزه‌نژاد و «نقش عناصر معماری در باغ ایرانی» نوشته نرگس آقابزرگ به طور اخص و اهم و برخی نیز مانند «بررسی عناصر بهشت قرآنی با تأکید بر آیات سورة الرحمن» نوشته بهزاد وثیق، «کاووشی پیرامون تأثیر عبارت قرآنی "جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ" بر باغ‌سازی ایرانی» نوشته علی شرقی و محمد تیموری و «تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی (نمونه موردی: باغ دولت‌آباد یزد)» نوشته محمدرضا پورجعفر به صورت موردی به بازشناسی و معرفی عناصر متأثر از باغ قرآنی در باغ‌آرایی ادوار اسلامی پرداخته است. با وجود این بررسی تطبیقی باغ ایرانی و بهشت قرآنی از پیشینه تحقیقی خاصی برخوردار نیست؛ بنابراین بدیع بودن موضوع ضرورت انجام پژوهش‌های دقیق در ابعادی گسترده را اثبات می‌کند. هدف پژوهش حاضر تبیین تجلی ابعاد زیبایی‌شناسانه بهشت قرآنی در هنر اسلامی و عناصر ساختاری و کاربردی باغ اسلامی متأثر از شاخصه‌ها و الگوهای باغ‌آرایی، توأمان با معارف دینی و مضامین قرآنی است.

۲-۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر بر مبنای تحقیق کیفی، تلاشی است در راستای بررسی وجوه اتفاق کالبدی و معنایی باغ‌های اخروی و دنیوی و تأثیر باورهای اسلامی و معارف وحیانی در شکل‌گیری این شباهت‌ها. جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای بوده و تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته به روش توصیفی تطبیقی توسط نگارندگان انجام پذیرفته است. از آنجاکه آیات توصیفی بهشت دقیق‌ترین توصیفات را در زمینه فضا و عناصر باغ قرآنی به دست می‌دهد، می‌توان به استناد آن‌ها نسبت به ترجمه، تفسیر و برداشت زیبایی‌شناسانه از این آیات در هندسه و متن معماری باغ‌های اسلامی اقدام کرد. هم‌چنین با به‌کارگیری عناصر باغ‌های قرآنی می‌توان شکل و نوع عناصر مطرح در باغ‌های اسلامی را تحلیل کرد و در پی آن به تجزیه و تحلیل عناصر و روابط این اجزا پرداخت و در نتیجه به معنا و مفهوم آن دست یافت.

۲. رمزگشایی و روش‌شناسی؛ تأثیر و کارکرد کلام وحی

جریان وحی فرودآمده از سوی خداوند برای انسان که غرضش کشف و روشن‌گری بود، در اندیشه دینی متأخر به جریانی صعودی از سوی انسان برای رسیدن به ذات باری تعالی تبدیل گردید. کلام‌الله نظام رمزداری^۱ است که پیامبر پس از فرآیند وحی، به رمزگشایی^۲ آن در زبان پرداخت (ابوزید، ۱۳۹۱، ص ۴۰۲). یکی از ویژگی‌های هنر اسلامی رمزگرایی آن است که می‌توان برای آن ریشه‌هایی در جهان‌بینی اسلامی و فرهنگ ایرانی معرفی کرد. تعالیم اسلامی و مضامین کلام وحی بر رمزگرایی استوار است و علت اصلی آن را هم می‌توان در مشکل یا ناممکن بودن بیان معنویت و روحانیت و عالم غیب با استناد به مادیت و ماده و عالم شهادت دانست (نقی‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۳۸۲). به همین دلیل است که جملگی مخلوقات به‌عنوان آیات الهی معرفی می‌شوند، عالم وجود و ماده (آسمان‌ها و زمین) و واجد ملکوت مطرح می‌گردند و عناصر طبیعی همگی به تنزیه خالق هستی مشغولند. درحقیقت، قرآن کریم برای رمزگشایی و قابل فهم شدن برای بشر، لباس کلام پوشیده است. آیات قرآن در فرهنگ اسلامی علاوه بر تأثیرات معنایی، در مصادیق کالبدی نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. در هر جامعه‌ای، معیارهای

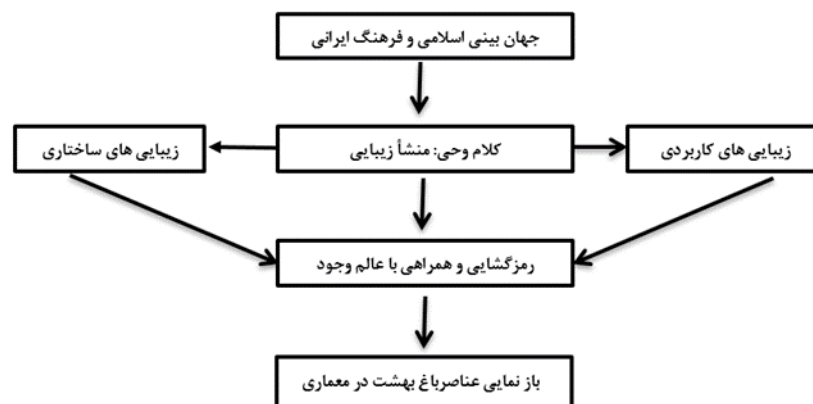
1. Coding.
2. Decoding.

زیبایی‌شناسی، از جهان‌بینی و ارزش‌های حاکم بر آن جامعه نشأت می‌گیرد و نگرش و درک زیبایی‌شناسانه، مبتنی بر ذوق و احساس و تأثیر شیء زیبا در نفس و روان بیننده است (ادوار، ۱۳۶۷، ص ۸۲). خداوند منشأ تمامی زیبایی‌ها و کلام و حیانی او الگوی تمامی زیبایی‌هاست. مفاهیم و درجات زیبایی در فرهنگ اسلامی در سه قالب محسوس و معقول و زیبایی معنوی قرار می‌گیرد. زیبایی‌های محسوس مرتبه‌ای مخصوص عالم ماده است و با روان انسان درک می‌شود. زیبایی معقول نتیجه تحلیل آگاهی‌های محسوس و تأمل در آن، همراه با بهره‌گیری از آگاهی‌های کسی است که پدیده‌ای را از نظر زیبایی ارزیابی می‌کند (نقی‌زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۱۳). زیبایی معنوی بالاترین مرتبه زیبایی است که با عالم معنا اتصال دارد و زمینه‌ساز وصول انسان به زیبایی الهی است. در قرآن کریم «حُسن» معادل زیبایی معنوی و به معنای مطلق خوبی است. این واژه به‌عنوان ویژگی هر مخلوق الهی به کار می‌رود و قرآن کریم خداوند را به‌عنوان «احسن» آفرینندگان معرفی می‌کند. (مؤمنون: ۱۴؛ صافات: ۱۲۵)

آنچه از بازخوانی عناصر بهشت قرآنی با دیدگاهی زیبایی‌شناسانه در فضا و کالبد باغ اسلامی مشاهده و ادراک می‌شود، بیانگر تناظر عناصر کالبدی و محتوایی باغ اسلامی با نعمت‌های اشاره‌شده در قرآن است. یکی از رموز اصلی آیات قرآن، حکایت غربت انسان در جهان خاکی و اشاره به اصل اوست. آنچه باعث شده است انسان سکونت‌گاه موقت خویش را در این سرای خاکی به باغستان‌ها بدل کند و با وام‌گیری از مواهب الهی در امتزاج با مصالح طبیعی شاهکارهای هنری بیافریند، ریشه در فطرت وی دارد. اگر حیات اخروی به‌عنوان الگویی جهت شکل‌دهی به فضای زندگی دنیوی مدنظر قرار گیرد، ویژگی‌های حاکم بر حیات اخروی در مقیاسی کوچک‌تر می‌تواند به ایجاد محیط انسانی کمک کند (پورجعفر، ۱۳۹۲، ص ۷)؛ لذا در ایجاد باغ‌های اسلامی و اصول حاکم بر مبانی نظری و اجرایی طرح آن، تأثیر بنیادین آموزه‌های دینی و مضامین قرآنی در ابعاد مفهومی و ظاهری قابل بررسی است (نمودار ۱).

درحقیقت، رمزگشایی عناصر بهشت قرآنی در باغ‌های اسلامی میباید حد اعلای زیبایی است و مانند هر مصنوع بشری که در مرتبه زیبایی معنوی قرار گیرد، نیل به لقای الهی را تداعی می‌سازد. هنر معماری و باغ‌آرایی اسلامی ایرانیان واجد زیبایی خاص و منحصر به فردی است که تفسیر و درک زیبایی‌شناسانه این هنرمندان از تعالیم اسلامی را نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۱: الگوی زیبایی‌شناسی و رمزگشایی در باغ ایرانی اسلامی

جدول شماره ۱: برخی از واژگان توصیفگر بهشت قرآنی و رابطه آن‌ها با عناصر باغ در معماری اسلامی

سوره: آیه	واژه متناظر در بهشت	مفهوم معادل در باغ
کَهِف: ۱۳	اریکه	تخت‌گاه
یوسف: ۶۷	ابواب	درگاه و دروازه
الرحمن: ۴۸	جَنَّات	الگوی چهارباغ
مجادله: ۲۲	تجری	آب‌نما
توبه: ۸۹	خُلد	سکونت دائم
حاقه: ۱۲	رضوان	باغ‌های سرسبز و خرم
شوری: ۲۲	روضات	باغات مشجر
الرحمن: ۴۶	شُغْل	سرگرمی و تفریحات
رعد: ۲۹	طوبی	درختان تنومند
نساء: ۵۷	ظَلّ	سایه‌های دائمی
انسان: ۶	عَین	چشمه
مؤمنون: ۲۷	عظیم	شکوه و عظمت بنا
توبه: ۷۲	عدن	کاخ و کوشک
واقعه: ۲۰	فاکهة	میوه‌های فراوان
واقعه: ۳۱	ماء	آب‌های جاری
نجم: ۱۵	مأوی	جایگاه ویژه
انسان: ۱۳	مَتَكِّين	مکان استراحت
مائده: ۶۵	نعیم	نعمت بی حد همراه با آسایش

۴. تأثیرپذیری باغ اسلامی از الگوهای بهشت قرآنی

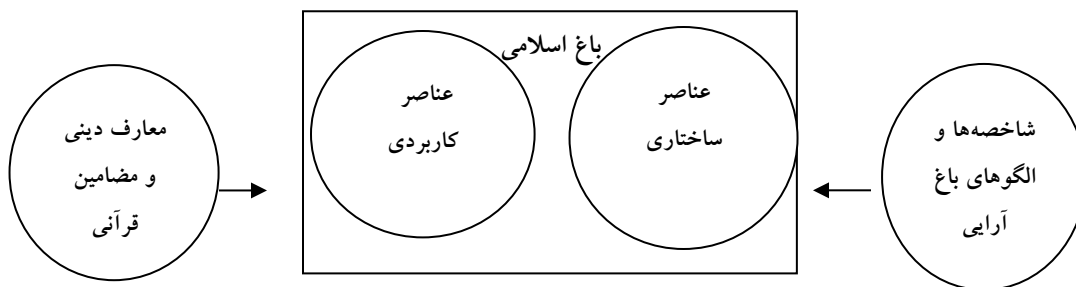
مطالعه متون دینی و به‌ویژه کلام و حیانی، ملاک‌هایی به‌عنوان معیارهای طرح باغ در اختیار معماران قرار می‌دهد. از نظر مسلمانان، قرآن کلمه الله است و بنابراین هنر دینی بر حول محور قرآن می‌چرخد و از اینجاست که تمامی علوم مرتبط با آن، در میان دیگر هنرها موقعیتی ممتاز می‌یابد (خزائی، ۱۳۸۳، ص ۲۱). معماری باغ‌های اسلامی با الهام از آیات توصیفگر بهشت در قرآن، یادآور مؤلفه‌های مادی و معنوی و فضای روحانی باغ قرآنی است. از سوی دیگر معماری و شهرسازی اسلامی ایرانی جولانگاه حضور باغ به سبک و سیاق خاص خود و پدیدآورنده الگوهای بی‌نظیر پیوند، درهم‌تنیدگی و یگانگی هویت باغ و معماری و فضاها را اسلامی است. این پیوند تأثیرات

ساختاری و شکلی را از یک سو و جنبه‌های زیبایی معنوی و مفهومی و روانی را از سوی دیگر و همچنین نیازهای زیست‌محیطی و حیاتی مردمان و زیستگاه آنان را پدید می‌آورد (فقیه، ۱۳۸۳، ص ۱۸۸).

باغ در ایران نمادی از بهشت آرمانی به‌شمار می‌رفت و به‌گونه‌ای بهشتی‌ترین می‌شد. جوی‌های آب، فواره‌ها و حوض‌ها، درختان بلند و تنومند، گل‌های رنگارنگ و معطر، آسمان آبی، شب‌های مهتابی و پرستاره‌ای ایران و صدها موضوع جذاب دیگر، زیبایی‌های باغ ایرانی را به مینوی جاوید تشبیه می‌کند (حیدر تناج، ۱۳۸۹، ص ۹۱). زیبایی باغ‌سازی ایرانی اسلامی براساس چنین ویژگی‌های بیان می‌شود که برگرفته از تفکر و حیانی اسلام است: همراهی با عالم وجود و توجه به جهان طبیعت به‌عنوان بستر حیات، توجه به معانی عرفانی و نمادین عناصر طبیعی و لزوم ارتباط انسان با آن‌ها، ایجاد رابطه منطقی و محکم بین شکل و فضا و سایر مختصات آن، هدایت‌کردن ساخته‌ها در مسیر حرکت به سمت کمال و رشد و تعالی، یادآوری و تذکر وجه آسمانی حیات و کیفیت معنوی بخشیدن به فضا و هویت‌بخشی الهی به عناصر و اشیا در جهت تقرب به هویت الهی.

معمار ایرانی با بهره‌گیری از پشتوانه قوی معرفتی، توانسته است آیات قرآن را مورد استفاده عملی قرار دهد و بر روی زمین، بهشتی خاکی با الگوی بهشت افلاکی طراحی کند. در این میان، برخی از این اصول در باغ‌های اسلامی نقش بنیادی‌تری ایفا می‌کند و می‌توان با دیدگاهی زیبایی‌شناسانه از میان لایه‌های متن آیات قرآنی و توجه ویژه به واژگان بهشتی این آیات، به حقیقت وجودی آن‌ها دست یافت. در نگاهی کلی می‌توان دو دیدگاه مؤثر در زیبایی‌شناسی باغ اسلامی برشمرد: دیدگاه ساختاری و دیدگاه کاربردی. در دیدگاه ساختاری، باغ متأثر از عواملی و برای ضرورت‌های مادی و انسانی و مصداقی از بهشت برین است. درحقیقت دیدگاه ساختاری نیازهای روحی و معنوی را در به‌کارگیری ظرایف هنری مرتفع می‌کند. دیدگاه کاربردی بیشتر براساس نیاز مادی است، اما بر استفاده از همان ظرایف هنری تأکید دارد. درحقیقت هر دو دیدگاه در تلفیق مبانی دینی و آموزه‌های وحیانی در باغ‌آرایی اسلامی، به‌صورت توأمان به کار گرفته شده و به آن فضایی مقدس و ماندگار بخشیده است. از آنجاکه باغ ایرانی مظهر زندگی آرمانی در تمدن اسلامی است، با بازشناسی عناصر بهشت قرآنی و بازآفرینی این الگوها در باغ‌های اسلامی، می‌توان به درک این مفاهیم در فضای اسلامی توفیق یافت و درنهایت به درک حکمت و معنای باغ ازلی نایل شد. در نمودار شماره ۲ عوامل مؤثر در شکل‌گیری باغ اسلامی را نشان داده‌ایم.

نمودار شماره ۲: کاربرست یافته‌ها؛ نحوه شکل‌گیری باغ اسلامی

۵. اصول و ارزش های حاکم بر محیط و فضای مادی و معنوی باغ

اصول و ارزش های حاکم بر محیط و فضای مادی و معنوی باغ، برگرفته از جهان بینی دینی و در راستای آن آموزه های قرآنی است. باغ ایرانی نمونه موفق طبیعت انسان ساخت است که همواره در زندگی ایرانیان جایگاه خاصی داشته و محلی برای تعامل انسان با طبیعت بوده است (مثنوی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۷). باغ در تفکرات ایرانی تمثیل قطعه ای از بهشت است؛ بهشتی که از اسطوره های کهن دینی و ادیان آسمانی متولد شده است. ایجاد مکان و فضای بهشت گونه در باغ سازی و طراحی پردیس ها، نخستین انگیزه ایرانیان در باغ سازی محسوب می شود (شرقی و تیموری، ۱۳۹۱، ص ۱۳۴). معمار ایرانی با بهره گیری از این چنین پشتوانه قوی معرفتی که منطبق با فطرت اوست و به یاری قوه تخیل خود، توانسته است آیات قرآن را مورد استفاده عملی قرار دهد و بر روی زمین، بهشتی خاکی با الگوی بهشت افلاکی طراحی کند. در این میان، برخی از این اصول و ارزش ها در باغ های اسلامی نقش بنیادی تری را در مصادیق معنوی و کالبدی ایفا می کند و می توان با دیدگاهی زیبایی شناسانه از میان لایه های متن آیات قرآنی و توجه ویژه به واژگان بهشتی این آیات، به حقیقت وجودی آن ها دست یافت. در باغ آرایبی اسلامی، نظم بخشیدن، به نحوه استقرار عناصر ساختاری و طبیعی در کنار مفاهیم قرآنی و ادراکات دینی نقش مهمی را ایفا می کند. در واقع عناصر بهشت قرآنی، ویژگی هایی به عنوان معیار و ملاک در طراحی و ساخت فضاهای اسلامی در اختیار هنرمندان قرار می دهد که برگرفته از جهان بینی حاکم بر فرهنگی است که در کالبد اماکن اسلامی جاری است. بنابراین هدف از باغ سازی اسلامی تکرار الگوی فرم های تاریخی نیست؛ بلکه بازنمایی و تداوم عناصر و شاخصه های ساختاری و کاربردی بهشت اخروی و تأکید بر ارتباط بین اجزای آن هاست. در نظر گرفتن این موضوعات به همراه تعهد و آگاهی طراح، می تواند نمایشگر ارزش ها و اصول حاکم بر محیط و فضاهای اسلامی باشد.

۱-۵. نمونه هایی از عناصر اصولی و ساختاری در باغ های اسلامی

مصادیق «نعمت» در باغ اسلامی تابعی از توصیفات قرآنی درباره بهشت برین است که همه آن ها الگوی هنرمندان و معماران بوده است. باغ ایرانی نیز محصولی برآمده از فرهنگ ایرانی و دارای عناصر مصنوع و طبیعی است و در عین حال که اصولی ثابت و مشخص دارد، دارای تنوع زیادی است. به دنبال این تنوع، طراحی های مختلفی برای باغ ایرانی مشاهده می شود (آقابزرگ، ۱۴۰۲، ص ۶). به رغم وجود عناصر طبیعی و انسان ساخت متنوع در باغ ها، وجود عناصر ساختاری است که باغ را تعریف می کند و به آن هویت می بخشد. درحقیقت نمایش چگونگی ارتباط آن ها با سایر عناصر کارکردی یا کاربردی و با یکدیگر به همراه معنای نمادین شان، کارآیی آن ها را افزایش داده است. این مفاهیم درحقیقت هدایت کننده ذهنیات و ارزش های مورد احترام سازنده باغ است که با در نظر گرفتن اصول و ارزش های دینی در شکل دهی به محیط باغ و نزدیک نمودن فضای آن به فضای بهشت آرمانی به کار می رود. با توجه به دیدگاه رمزگرایانه کلام وحی نسبت به شرایط محتوایی بهشت، بازنشانی و تلفیق الگوهای ساختاری و مفهومی آن در محیط باغ اسلامی، بیانگر فضایی مشابه به موقعیت باغ قرآنی و دارای عناصری با شرایط محتوایی زیر است:

نظم و تناسب: خداوند در قرآن بارها انسان را به تفکر در طبیعت و عناصر آن دعوت کرده است و راه سعادت او را فهم قدسی این عناصر و رابطه آن ها می داند.^۱ یکی از اصول بسیار مهم در باغ آرایبی اسلامی، در نظر داشتن سلسله مراتب است. اصل تناسب، در ارتفاع و رنگ و اندازه عناصر باغ نیز قابل مشاهده و در تناظر با عناصر باغ های بهشتی است. با توجه به این اصل، فضاها و عناصر مختلف براساس اهمیت، ارزش کارکردی، نحوه دسترسی و بسیاری از عوامل دیگر، با نظم خاصی به دنبال هم قرار می گیرد. در واقع فضای باغ اسلامی را به علت

۱. آیا در روی زمین سیر نمی کنند تا دل هایشان بینش و هوش یابد یا گوششان (به بند و اندرزاها) شنوا گردد؟! (حج: ۴۶)

رعایت اصل تناسب و رعایت نظم، می‌توان به زیبایی و جمال بهشت تشبیه کرد؛ چرا که تناسب از اصلی‌ترین اجزای تعریف جمال و زیبایی در هنر اسلامی ایرانی است (بلخاری قهی، ۱۳۸۸، ص ۳۹۸). نقوش تزیینی به‌کاررفته در معماری اسلامی متناسب با عقاید و باورهای مردم منطقه است که با تمامی تفاوت‌هایشان در گستره جهان اسلام، دارای نظم و تناسب و اهداف مشترکی هستند و از این رهگذر سعی در انتقال مفاهیم معنوی و روحی دارند (کریمی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۸۱). در بسیاری از آیات قرآن نیز موضوع اندازه در خلقت الهی و نیز تناسب نعمت‌های بهشتی با نیازهای مادی و روحی بهشتیان بیان شده است.^۱ انسان نیز با رعایت تناسب در ابعاد فضای ساخته‌شده به‌دست خود تلاش می‌کند تا نظم و تناسب را در محیط حفظ نماید.

تعادل و تقارن: اسلام دین اعتدال است و تعادل نیز تجلی عدل است. این عدالت در فرهنگ اسلامی به معنی اعتدال بین عالی و دانی و حد واسط بین افراط و تفریط است (طباطبایی، ۱۳۶۳، ص ۲۰۵). اصل تقارن را می‌توان کامل‌ترین شکل تعادل به شمار آورد که علاوه بر جنبه‌های زیبایی‌شناسی بصری، از لحاظ ایستایی نیز همواره مورد توجه بوده است. از این اصل در باغ‌آرایی ایرانی به‌وفور استفاده شده است (حیدر نتاج، ۱۳۸۹، ص ۸۸). در باغ اسلامی، اوج قرینگی را می‌توان در محورهای اصلی باغ دید (سلطان‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۰۰). تقارن واژه‌ای عربی است که یکی از معانی آن قرار دادن دو پدیده، شیء یا عنصر در دو سوی یک نقطه یا محور به صورت آینه‌وار و تکرار شونده است (طوسی، ۱۳۹۰، ص ۵). از آنجاکه به تعبیر قرآن، اقامت در بهشت دائمی است، (واقعاً: ۸۹) به تناسب این اقامت ابدی بستری بنا شده است. این اقامت در اعتدال کامل است و میزبان و میهمان هر دو از آن راضی‌اند و تمامی توصیفات بهشتی بر این رضایت تأکید دارد. **محوریت و مرکزیت:** در حکمت اسلامی، تأکید بر محوریت بنا و مرتفع بودن جایگاه آن علاوه بر دلالت جغرافیایی، اشاره‌ای معناگرایانه را نیز در پی دارد؛ اما در بهشت به علت ایجاد بصیرتی جامع، به تمرکز میماند این دنیا نیازی نیست. در منظر حسی بهشت، خطوط اصلی در ترکیب‌بندی فضاها عمودی محسوب نمی‌شود؛ زیرا عناصر فضایی عمودی نماد ارتباط با امر قدسی دور از دید است (نوربری شولتز، ۱۳۸۱، ص ۳۷). مرکزیت غالباً برای تأکید بر مهم‌ترین قسمت مجموعه و به کمک محورهای متقارن عمود بر هم حاصل می‌آید. در حقیقت این انتظام فضایی منشأ خود را از کیهان‌شناسی اسلامی دریافت می‌دارد که عنصر فضایی مهم و شاخص در مرکز و بقیه عناصر برای تأکید در اطراف آن قرار می‌گیرد. مهم‌ترین شاهد مثال این مدعا خانه کعبه است که در مرتفع‌ترین نقطه بر روی زمین و دقیقاً روبروی مرکز آسمان بنا شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، ص ۴۵۸).

ریتم و تکرار: ریتم به معنای تکرار موزون ساده یا پیچیده یک عنصر یا یک پدیده در یک اثر هنری است. ریتم در تصویر قرآنی مؤلفه روشن آن است که گاه در آن شدید، گاه نرم و گاه کند است. این انسجام هماهنگ در آیات قرآن که سبب شکل‌دهی عباراتی با کلمات هماهنگ می‌شود، به انسان این امکان را می‌دهد که در هنگام تلاوت آن به دریافتی فراتر از نظم قرآن دست یابد. این اصل در معماری اسلامی در مواردی جواب‌گوی نیاز عملکردی و گاهی برآورنده نیاز زیبایی‌شناختی است تا از لحاظ بصری، منظری خوشایند پدید آید. در باغ ایرانی این اصل را می‌توان در دیوارهای حاشیه باغ، کف‌سازی، جوی‌ها و حوضچه‌ها مشاهده کرد. در عناصر منظرسازی باغ نیز درختان و نحوه آرایش کاشت آن‌ها این وظیفه را به عهده می‌گیرد. ترکیب درختان همیشه‌سبز و بی‌خزان در طراحی محور اصلی و تکرار منظم آن‌ها، چشم را به سوی مرکز باغ یا هدف نهایی آن سوق می‌دهد (حیدر نتاج، ۱۳۸۹، ص ۸۹).

وحدت در کثرت: وحدتی که هنرمندان مسلمان در کالبد یک اثر هنری متجلی می‌سازند، نشانگر وحدت الهی و وابستگی همه‌چیز به خدای یکتاست و می‌تواند به نمایشی از وحدت جامعه اسلامی منجر شود. در باور مسلمانان، بهشت مکانی با نشانه‌های دنیای فانی، ولی

۱. از جمله در آیه ۲ سوره فرقان: «وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ قَدْرَةً تَقْدِيرًا» که اشاره به تعیین اندازه هر چیز در جهان دارد.

با پوششی فناپذیر و دائمی است. «بیان بهشت یک کهن الگوست. فردوس نمونه ازلای است که انسان از این کهن الگو استفاده کرده و باغ و عناصر آن را در وحدتی موزون آفریده است. پس می توان گفت رابطه باغ با موضوع اصلی آن بهشت، رابطه ای از نوع تشابه است» (شمیسا، ۱۳۹۱، ص ۱۴). این تشابهات و همانندی ها در الگوپذیری ایده و طراحی فضاهای اسلامی ملموس است و در صورت طراحی و صورت بندی مناسب هنرمند و درک صحیح ناظر در مواجهه با این مبانی و نشانه ها، می توان بسیاری از جلوه های بصری قدسی مانند نظم و وحدت و تذکر را در صورت و معنای آن ها مشاهده کرد. فضای باغ اسلامی را می توان به قالبی برای در میان گرفتن عناصر دیگر آن تشبیه کرد؛ زیرا فضای آن در عین وحدت در خطوط کلی و هندسه و مصالح اجرایی، دارای تنوعی بی نظیر است.

هماهنگی: بر مبنای عدالت و رحمت الهی، باغ قرآنی و عناصر آن بهترین وجه جهت ارشاد و تذکر به بشر در طبیعت در مسیر سعادت است و هماهنگی به معنای تنظیم روابط مابین اشیا در راستای رسیدن به هدف آن هاست (پورجعفر، ۱۳۹۲، ص ۱۶). آراسته ترین مکان جایی است که در آن هماهنگی میان عناصر مادی و معنوی توأمان باشد. از دیدگاه عرفان اسلامی، هماهنگی مابین عناصر طبیعت و به تبع آن در باغ، تعالی روحانی و آرامش و فضای رشد استعداد های انسانی را به بار می آورد. از سوی دیگر ساخت اشیا مطابق با فطرت و طبیعت آن ها نیز نوعی از هماهنگی و هم چنین زیبایی است. براساس آموزه های اسلامی میان آثار مصنوع بشری با جهان هستی نوعی هماهنگی وجود دارد. هنرمندان مسلمان نیز به تبعیت از تعالیم اسلام، همواره سعی کرده اند تا هماهنگی را در ساخت کالبدی محیط مدنظر قرار دهند و به نوعی فرم را با عملکرد هماهنگ نمایند تا به وحدت مورد نظر در کل مجموعه دست یابند (نقی زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۱۷).

۲-۵. نمونه هایی از عناصر ارزشی و کاربردی در باغ های دوره اسلامی

در حکمت اسلامی، هر مکانی که محیطی چشمگیر داشته باشد و فرح بخشی را به ارمغان آورد، در تناسب با فضای آرمانی بهشت است. طبیعت از جهات متعددی زمینه و بستر تجلی زیبایی است. برداشت و موضع هر تمدن درباره حقایق ملکوتی، از دیدگاه آن تمدن نسبت به طبیعت اقتباس می شود (نصر، ۱۳۹۰، ص ۲۶). اسلام طبیعت را به عنوان یکی از بهترین زمینه های شناخت خداوند معرفی می کند و آیات بسیاری در خصوص خداشناسی از طریق علم وجود دارد. خداوند متعال در این آیات، برای کسانی که در آیات الهی تعقل و تفکر می کنند، هر آیه و نشانه ای را نشأت گرفته از وجود لایزال خود می داند.^۱ برخی از مهم ترین ارزش های بصری به کاررفته در باغ آرای اسلامی شامل موارد زیر است:

فضا و مکان: فضای باغ بهشتی و کیفیت آن براساس حداکثر نظم و برگرفته از نظامی مقدس است. در آیین کهن ایرانیان، جهان به چهار قسمت تقسیم می شد. عدد چهار به چهار عدد مقدس، چهار فصل و جزء این ها برمی گردد. بهشت آرمانی قرآن، باعث این تقارن و تقسیم فضا در باغ به چهار قسمت با چشمه ای در مرکز آن است (میری، ۱۳۸۳، ص ۳۳). فرضیه الگوی «چهارباغ»^۲ محصول تعامل سازنده هنر ایرانی با استناد به تعبیر و تفاسیر متعدد از عدد چهار در مواجهه با طبیعت و آموزه های دینی است (حیدر نتاج، ۱۳۸۸، ص ۱۷). در قرآن نیز، بهشت به صورت چهارباغ به شکل ویژه «دو باغ درون دو باغ» (الرحمن: ۶۲ و ۴۸) معرفی شده است. نهرهای چهارگانه بهشتی نیز وصف شده که براساس هندسه باغ ایرانی و چگونگی معماری و مسیر حرکت آب در آن است (لیب زاده، ۱۳۹۰، ص ۸۳). از آنجاکه هندسه باغ اسلامی علاوه بر پاسخ به نیازهای عملکردی، پاسخی مناسب به روحیه زیبایی دوستی و حس زیبایی شناسانه فرهنگ ایرانی است، از دید معماری، به منزله بسترسازی برای تعمق و تفکر در طبیعت و آیات الهی جهت شناخت بهتر خداوند است. با توجه به بیان رمزگرایانه دین اسلام و آیات قرآن از الگوی چهارباغ در نظام هندسی متصور از بهشت و مظاهر و عناصر بهشتی، موارد ذیل همواره در طراحی هندسه

۱. «وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ * وَفِي السَّمَاءِ رُزُقَكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ» (ذاریات: ۲۱-۲۲)

۲. «چهارباغ» به باغی گفته می شود که به وسیله دو محور عمودبرهم به چهار قسمت تقسیم می شود.

فضای مناظر باغ‌های اسلامی رعایت می‌شود: وجود خطوط متقاطع آب جاری به‌عنوان نظام‌دهنده کلی به هندسه فضا، تمایل به تقسیم هندسی زمین به چهار قطعه متأثر از وجود نهرهای متقاطع و ایجاد فضاهای متقارن چهاروجهی و چهارکنجی (دفاع، ۱۳۸۶، ص ۴۷).

ساختمان و بنا: قرآن کریم در آیات متعددی به توصیف غرفه‌های بهشتی پرداخته است. غرفه (بنا) دارای هوایی لطیف و مناظر زیبا و محلی آرام برای سکونت است. حکمت قرارگیری کوشک‌ها^۱ در دوران اسلامی بر روی صفا، بیانگر عینیت‌بخشی به آیه‌های قرآن درباره غرفه و تخت‌هایی است که از زیرشان نهرهای روان جاری است (حمزه‌نژاد، ۱۳۹۳، ص ۷۲). در باغ‌های اسلامی، کوشک معمولاً در مرکزیت محور اصلی حوض قرار دارد. این اصل مخصوصاً در کوشک‌هایی با طرح هشت‌بهشت قابل مشاهده است و در پلان باغ مربع‌شکل با طراحی کوشک در محل تقاطع محورها به اوج می‌رسد (حیدر نتاج، ۱۳۸۹، ص ۸۹). صورت هشت‌گوش یک کوشک، بازتاب عرش الهی است که طبق سنن و احادیث اسلامی بر دوش هشت فرشته جای گرفته و تأکیدی بر تسلط بر طبیعت و توجه به سوی آسمان است. کوشک در معماری اسلامی معمولاً در جایی بالاتر از سایر عناصر و غالباً بر روی صفا قرار می‌گیرد که حاکی از توجه به آیات قرآنی و نمادی از خلافت انسان بر طبیعت است (مه‌دوی‌نژاد، ۱۳۸۳، ص ۵۹).

درخت و گیاه: در باور و فرهنگ ایرانیان از دیرباز، فضای سبز و باغ نمادی از قداست آسمانی بهشت بوده و بعد از اسلام نیز این معنا با باغ ایرانی، تمثیلی از بهشت برین گشته است (براتی، ۱۳۸۳، ص ۱۴). در اسلام ارتباطی محکم بین کاشت درخت، ترسیم آن و معنای الهی‌اش برقرار است. درخت نشانه عروج به آسمان و نشانه‌ای از ارتباط با دنیای ماورایی است. درخت به تعبیری، ترکیب آسمان، زمین، آب و در مجموع کل عالم عین است که حیات ساکن را در مقابل جمودات متجلی می‌سازد (کوپر، ۱۳۸۹، ص ۲۷). درخت، هم معاد را در دنیای خاکی نشان می‌دهد و هم نشانه معاد حقیقی در آخرت است. درختان عمده‌ای که در باغ بهشتی ذکر شده عبارت است از طوبی، سدر، عنب و نخل (نویا، ۱۳۷۳، ص ۱۳۴). در باغ اسلامی، کاشت درختان مثمر و تزئینی علاوه بر تبعیت از درختان حیات‌بخش قرآنی، بر حداکثر سودآوری و باروری نیز تأکید می‌کند و به این محصولات دنیایی، حیاتی معنوی و شکلی روحانی می‌بخشد. در ایران اسلامی درخت سمبل زندگی و در فرهنگ اسلامی درخت زندگی و نور و نعمت الهی است (کوپر، ۱۳۸۹، ص ۱۵). همچنین حضور گل‌های زیبا و خوشبو در باغ‌های اسلامی، یادآور گل‌های باغ عدن است که روایح الهی را به مشام می‌رساند. به فرموده امام صادق علیه السلام، «خداوند اولیای خود را در باغ انس خود داخل کرده و در آن درخت‌های معرفت نشانده است که ریشه‌هایش استوار در سر وجودیشان و شاخه‌هایش برافراشته بر قدرت الهی است. آن‌ها هر زمان از این درختان میوه انس می‌چینند (سعادت، ۱۳۷۳، ص ۱۳۴). درخت در باغ اسلامی، نمونه کاملی از تعامل بقا و فناست؛ چنان‌که با رویش هر دانه درختی می‌روید و در پایان به‌وسیله دانه دوباره به زمین بازمی‌گردد.

آب و چشمه: نخستین فاتحان مسلمان هنگامی که سرزمینی را فتح می‌کردند، به نشانه دستیابی به آن سرزمین و چیرگی بر آن، جایی را در آن برمی‌گزیدند و آب را به آن هدایت می‌کردند. سپس آنجا را به چهار قسمت تقسیم می‌کردند و دور آن حصار می‌کشیدند. آنگاه جوی‌های آبیاری و حوض‌هایی در آن می‌کنند و کوشک‌هایی در آن می‌ساختند (فقیه، ۱۳۸۳، ص ۲۸). در ادوار بعدی به سبب تأثیرپذیری فرهنگ ایرانی از معارف اسلامی، باغ‌های ایرانی اسلامی این ویژگی‌ها را حفظ کردند (سابلتی، ۱۳۸۷، ص ۱۷). آب، با ارزش معنوی در میراث بشری و آرزوی دور و دراز انسان برای دستیابی به زمینی همواره حاصل‌خیز و پر بار، چنان است که آن را به خدا مربوط می‌کنند و خلقت جهان و حیات دنیوی و اخروی را بر پایه آن می‌دانند. در تاریخ فرهنگ اسلامی نیز به‌کرات شاهد تأثیر آب بر زندگی مسلمانان و حوادث

۱. به هر بنای بلند و عالی و قصر و هم‌چنین کلاه فرنگی بالای آن و اتاق تابستان «کوشک» گویند؛ یا قسمی ایوان است که از قبه‌ای پوشیده شده و اطراف آن باز است (دهخدا، ۱۳۷۳، ذیل واژه کوشک).

تاریخ اسلام هستیم. قرآن آب را نعمت الهی دانسته و آن را مایه حیات برشمرده است که هستی از آن زاده می‌شود.^۱ در قرآن همواره از چهار نهر بهشتی سخن می‌رود؛ لذا به راحتی می‌توان مشخصات جغرافیایی بهشت را در چهار منطقه به خوبی شناخت. طی اعصار و قرون اسلامی، چهار نهری که از میان بهشت می‌گذرد، در طراحی نهرهایی که از میان باغ‌های ایرانی عبور می‌کند، الگوی معماران قرار گرفته است؛ بنابراین حوض مرکزی در باغ‌ها در حکم باغ بهشت است که جزئی از ملکوت نیز به شمار می‌رود (شیمل، ۱۳۷۸، ص ۲۲). براساس آیات قرآن، باغ‌های بهشتی لبریز از چشمه‌هایی است که بندگان صالح از آن می‌نوشند و اصل این چشمه‌ها در اختیار مؤمنان است که از آن می‌آشامند (میرباقری، ۱۳۸۷، ص ۳۵). درحقیقت حضور آب در باغ به عنوان عنصری مقدس، نمادی از بهشت و حیات و یادآور صلح و ثبات و نشانه زیبایی و آبادانی است.

نور و سایه: نور در عرفان اسلامی نشانه خدا، (نور: ۳۵) اولیا، (تغابن: ۸) هدایت (فاطر: ۲۰-۱۹) و سعادت (بقره: ۲۵۷) است. سایه به معنای عدم وجود نور است و در قرآن نعمتی بهشتی عنوان شده است. قرآن سایه را نوری می‌داند که از حضور در لوای رضایت خداوند پدید می‌آید و از هیچ جهت دنیوی نیست. سایه در گرو نوری ازلی است که به واسطه قرب الهی به دست می‌آید. سایه در دنیا نشانه کرنش است و تمام مخلوقات براساس عبادت تکوینی در برابر نورالانوار بر زمین سایه می‌افکنند تا فروتنی خود را نشان دهند و به تسبیح خالق هستی پردازند (فریتوف، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵). در فضای باغ اسلامی، حس آرامش بخش سایه درختان بیانگر فضایی بهشت‌گونه و یادآور سایه درختان بهشت است. این سایه چون به طلوع و غروب آفتاب وابسته نیست، هرگز قطع نمی‌شود و به آسایش و سکون دائمی بهشتیان اشاره دارد (بیضاوی، بی تا، ص ۳۵). این سایه ابدی نوری تلطیف شده از شعاع نورالانوار است که به ذات باری تعالی اشاره دارد. درحقیقت، سایه درختان باغ تمثیلی از سایه درختان بهشت و تلاشی برای بازسازی سرای آرمانی فردوس بر روی زمین است (وثیق، ۱۳۸۷، ص ۸۸). نور نیز که وجودش روشنی‌آور است و فقدان آن در سایه و تاریکی تجلی می‌یابد، به همراه سایر عناصر، در تکمیل زیبایی باغ نقشی دلپذیر ایفا می‌کند. نفوذ آن از لابه لای شاخ و برگ درختان و بازتاب آن در سطح ساکن یا موج آب و شکست آن، مناظر بدیعی خلق می‌کند که انعکاسی از زیبایی‌های بهشت است و آرامش محیط را دوچندان می‌کند.

رنگ: رنگ یکی از عناصر مهم در آفرینش‌های هنری و هرچه بهتر درک کردن آن است. پیشینه شناخت رنگ‌ها، به صورت تکوینی در خلقت وجود داشته است؛ از این رو خداوند رنگ‌ها را صفت مشترک بین موجودات زنده و غیرزنده قرار داده و فرموده است:

آیا ندیدی که خدا باران را از آسمان فرود آورد و با آن انواع میوه‌های گوناگون و رنگارنگ پدید آورد و در زمین کوه‌ها و طرق زیاد و اصناف و رنگ‌های مختلف سفید و سرخ و سیاه خلق فرمود و از اصناف انسان و اجناس حیوانات نیز به همین گونه آفرید؟ (فاطر: ۲۷)

خداوند در آیه مذکور، توجه انسان را به مسئله توحید جلب می‌کند تا نشانگر این باشد که چگونه از آب بی‌رنگ، صدها هزاران رنگ پدید آورده و از عناصر محدود و معین، موجودات کاملاً متنوع و زیبا آفریده است. در بسیاری از آیات قرآن، سبزی بی‌مانند درختان بهشتی و حس آرامش و امنیتی که از آن در بیننده ایجاد می‌شود، به صور گوناگون بیان شده است. رنگ سبز برای مسلمانان، نشان اسلام و سلامت و نماد تمام ثروت‌ها اعم از مادی و معنوی است؛ زیرا این رنگ متعلق به اهل بیت علیهم‌السلام و رنگی الهی است. بر این اساس هنرمند معمار به فراخور اهمیت و نیاز، از سبزی عناصر طبیعی باغ در باغ‌آرایی اسلامی بهره برده و با بسط پیوند میان عناصر طبیعی با الگوهای بهشتی، در چیده‌ای نوین بر نگرش به طبیعت باغ می‌گشاید. درک پیوند میان تصویر بهشت قرآنی و مفاهیم نهفته در بطن باغ‌های اسلامی، نیازمند شناخت آیین مذهبی و دیدگاه زیبایی‌شناسانه آن نسبت به طبیعت و شناخت شاخصه‌های بهشت آرمانی و بازخوانی عناصر محتوایی و

۱. آنان که کفر ورزیدند، آیا ندیدند که آسمان و زمین بسته بود و ما شکافتیم و به آب هر چیز را زنده کردیم؟! پس چگونه ایمان نمی‌آورند؟! (انبیاء: ۳۰)

کاربردی هر دو است. لذا می‌توان از منظر آیات قرآن، اصول و ارزش‌های حاکم بر محیط و فضای مادی و معنوی باغ را در جدول شماره ۲ بیان کرد.

جدول شماره ۲: اصول و ارزش‌های حاکم بر محیط و فضای مادی و معنوی باغ

اصول کاربردی	اصول ساختاری
فضا و مکان	نظم و تناسب
ساختمان و بنا	تعادل و تقارن
درخت و گیاه	محوریت و مرکزیت
آب و چشمه	ریتم و تکرار
نور و سایه	وحدت در کثرت
رنگ	هماهنگی

نتیجه‌گیری

باغ در سرزمین اسلامی، آیتی از سرزندگی خاک، جلوه‌ای از زیبایی‌های مادی و معنوی و تمثیلی از بهشت در زمین است. به تبع وجود فرهنگ کهن توحیدی در بین ایرانیان، از دیرباز تأثیرپذیری جنبه‌های مختلف زندگی آنان از آموزه‌های دینی وجود داشته است. باغ به مثابه فضایی برای نمایش قدرت خداوند و پدیده‌ای آیینی و به منزله معبد و مکان حضور خالق هستی نمایان می‌شود. تجلی عناصر بهشت قرآنی در زمینه‌های مختلف هنرهای اسلامی و بالخصوص معماری اسلامی، با توجه به دلبستگی‌های فراوانی که در هنرمندان این مرزوبوم به دین‌مداری و آموزه‌های قرآن کریم وجود دارد، نمی‌تواند بدون الهام‌گیری از آن اوصاف صورت گرفته باشد؛ چراکه برای هنر ایرانی اسلامی غایتی جز بازگشت به خویشین خویش و درک حقیقت توحید نمی‌توان یافت. هنرمندان مسلمان در طراحی و ساخت فضاهای اسلامی، سعی دارند تعالیم و آموزه‌های اسلام و قرآن را متجلی سازند و به هدف موردنظر خود در بازنمایی و عینیت‌بخشی به مصادیق بهشت آرمانی و اوج زیبایی دست یابند. باغ در ایران از آنجاکه نمادی از بهشت آرمانی به‌شمار می‌رود، به‌گونه‌ای بهشتی ساخته و تزیین می‌گردد؛ از این‌رو باغ بهشتی نزد هنرمندان ایرانی الگوی زیبایی و جاودانگی است. در واقع طراحی معنا و هویت باغ اسلامی با بهره‌گیری از عناصر بهشت قرآنی انجام گردیده و هنرمند و معمار معتقد ایرانی، اندیشمندانه با بازنشانی این عناصر سعی در تداعی فضایی آرمانی دارد که یادآور بهشت است. آنچه از بازخوانی مضامین آیات قرآن و کلام ائمه علیهم‌السلام و بزرگان در ارتباط با عناصر بهشت درمی‌یابیم، کاربرد هم‌زمان الگوهای مادی و معنوی باغ‌های بهشتی است که در چهارچوبی معنایی و کالبدی با عنوان باغ اسلامی به زیبایی و در نهایت دقت تصویر گشته است. از این منظر، تشبیهات قرآن از باغ بهشتی به عنوان الگوی الهی، ذهن هنرمندان مسلمان را نسبت به ایجاد و طراحی چنین عناصری در منظر و باغ اسلامی سوق داده است. در نتیجه باغ اسلامی تبلوری از باغ قرآنی و مجازی متعالی از آن حقیقت عالی است. بازشناسی مفاهیم و عناصر بهشت قرآنی در باغ اسلامی از منظر زیبایی‌شناسانه، با این عوامل مرتبط است: برقراری رابطه مطلوب بین عناصر طبیعی و محیط مصنوع، توجه به نیازهای روحی و جسمی انسان، تنوع و تعادل در مکان‌یابی عناصر محیط و تناسب مجاورت آن‌ها، تعیین حد و حریم جهت رعایت ارزش‌های فردی و جمعی، استفاده توأمان از عناصر طبیعی و اصول و ارزش‌های حاکم بر فضای اسلامی، رعایت تناسب و اندازه در ابعاد فضاهای مصنوع، هماهنگی و تناسب فرم و عملکرد و تناسب در ارتباط فی‌مابین و در نهایت نمایش وحدت در کثرت مجموعه به جهت بازنمایی وحدت حقیقی و رسیدن به لقای الهی.

بنابر آموزه‌های دینی و معیارهای قرآنی که بارها بر بیهوده و عبث نبودن خلقت تأکید کرده است، به اشکال مختلف خاطر نشان می‌شود که ساخت جهان بر اصلی هدفمند قرار گرفته است. انسان به‌عنوان نماینده خداوند بر روی زمین، در طراحی و ساخت و دخالت خود در طبیعت، از بی‌فایده بودن هر آنچه می‌آفریند دوری جسته است؛ از این رو در متن و محتوای باغ‌های اسلامی، عناصر حیات‌بخش و طبیعت زنده بر مصنوعات بشری برتری دارد. درحقیقت طراحی مبنا و هویت برای این فضا با استفاده از این عناصر ایجاد شده است.

- قرآن کریم.
- آقابزرگ، نرگس. (۱۴۰۲). نقش عناصر معماری در باغ ایرانی. فصلنامه منظر، ۱۵(۴)، ۶-۱۹. Doi: 10.22034/MANZAR.2023.414317.2257
- ادوار، پل. (۱۳۶۷). تاریخ مسائل زیبایی شناسی (سیدمحسن فاطمی، مترجم). حوزه هنری.
- ابوزید، نصر حامد. (۱۳۹۱). پژوهشی در علوم قرآن (مرتضی کریمی نیا، مترجم). انتشارات طرح نو.
- براتی، ناصر. (۱۳۸۳). باغ و باغ‌سازی در فرهنگ ایرانی، فصلنامه باغ نظر، ۱(۲)، ۳۳-۱۸.
- بلخاری قهی، حسن. (۱۳۸۸). مبانی عرفانی و هنر معماری اسلامی. پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
- بورکهارت، تیتوس. (۱۳۶۵). هنر اسلامی زبان و بیان (مسعود رجب‌نیا، مترجم). سروش.
- بیضاوی، ابوالحسن علی بن محمد. (بی‌تا). لباب التاویل فی معانی التنزیل، موقع التفاسیر. دار الصور.
- دفاع، علی. (۱۳۸۶). مشاهیر گیاه‌شناسی در تمدن اسلامی (فرزانه غفاری، مترجم). انتشارات سمت.
- پورجعفر، محمدرضا و همکاران. (۱۳۹۲). تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی (نمونه موردی، باغ دولت‌آباد یزد). دوفصلنامه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، ۴(۱)، ۲۲-۷.
- حمزه‌نژاد، مهدی و همکاران. (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی باغ‌سازی ایران در دوران ساسانی و اسلامی. دوفصلنامه معماری ایرانی، ۱۵(۱)، ۷۹-۵۷.
- حیدر نتاج، وحید؛ و منصور، سیدامیر. (۱۳۸۸). نقدی بر فرضیه الگوی چهارباغ در شکل‌گیری باغ ایرانی. مجله باغ نظر، ۶(۱۲)، ۳۰-۱۷.
- خزائی، محمد. (۱۳۸۳). نقش بیننده در فضای نگارگری ایران. دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی، ۱(۱)، ۳۰-۱۷.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۳). لغت‌نامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سابتلی، ماریا. (۱۳۸۷). باغ ایرانی؛ واقعیت و خیال (داوود طباطبایی، مترجم). فصلنامه فرهنگستان هنر، ۴(۱۲)، ۱۶-۲۹.
- سعادت، اسماعیل. (۱۳۷۳). تفسیر قرآنی و زبان عرفانی. مرکز نشر جهاد دانشگاهی.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۸). تداوم طراحی باغ ایرانی. دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- شرقی، علی؛ و تیموری، محمد. (۱۳۹۱). کاوشی پیرامون تأثیر عبارت قرآنی «جنات تجری من تحتها الانهار» بر باغ‌سازی ایرانی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۴(۱)، ۱۴-۱۴.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۹۱). کهن‌الگوی باغ. انتشارات آبرنگ.
- شیمیل، آن ماری. (۱۳۷۸). باغ ملکوت (امیرنیک‌فرجام، مترجم). مجله رواق، ۱(۳)، ۳۳-۲۱.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۸۷). تفسیر المیزان (محمدباقر موسوی همدانی، مترجم). دفتر انتشارات اسلامی.
- طوسی، معصومه؛ و امامی‌فر، سیدنظام‌الدین. (۱۳۹۰). نمادشناسی و نشانه‌شناسی باغ‌های ایرانی. فصلنامه نگره، ۶(۱۷)، ۷۱-۵۹.
- فقیه، نسرین. (۱۳۸۳). چهارباغ، مثالی ازلی از باغ‌های تمدن اسلامی، از مقالات باغ ایرانی؛ حکمت کهن، منظر جدید. انتشارات موزه هنرهای معاصر.
- فریتوف، شوان. (۱۳۹۰). اسلام و حکمت خالد (فروزان راسخی، مترجم). انتشارات هرمس.
- کوپر، جی‌سی. (۱۳۸۹). فرهنگ مصور نمادهای سنتی (ملیحه کرباسیان، مترجم). نشر آهنگ.
- کریمی، سمیه و همکاران. (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی نقوش تزئینی مساجد قرن سوم با رویکرد زمینه‌گرایی. باغ نظر، ۱۸(۱۰۴)، ۹۲-۸۱. Doi: 10.22034/BAGH.2021.293414.4928
- مثنوی، محمدرضا و همکاران. (۱۳۹۷). نقش زیباشناسی باغ ایرانی در پایداری اجتماعی پارک‌های معاصر ایران. فصلنامه منظر، ۱۰(۴۵)، ۱۵-۶. Doi: 10.22034/MANZAR.2018.80487
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۸). تفسیر نمونه. دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- مهدوی‌نژاد، محمدجواد. (۱۳۸۳). حکمت معماری اسلامی. نشریه هنرهای زیبا، ۹(۳)، ۵۷-۶۶.
- میرباقری، سیدمحسن. (۱۳۸۷). ملک عظیم: تفسیر سوره دهر. نشریه آموزش قرآن، ۲(۲۱)، ۷-۱۳.
- میری، حسن. (۱۳۸۳). باغ‌آرایی اسلامی، باغ ایرانی؛ حکمت کهن، منظر جدید. انتشارات موزه هنرهای معاصر.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۹۰). نکاتی پیرامون باغ ایرانی - باغ ایرانی؛ حکمت کهن، منظر جدید. انتشارات موزه هنرهای معاصر.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۹۰). نظر متفکران اسلامی درباره طبیعت. انتشارات خوارزمی.
- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۵). معماری و شهرسازی اسلامی (تجالات و عینیات). انتشارات مانی.
- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۸). مبانی هنر دینی در فرهنگ اسلامی. نشر شهر.
- نوربری شولتز، کریستان. (۱۳۸۱). مفهوم سکونت (امیر یاراحمدی، مترجم). نشر آگه.
- نویا، پل. (۱۳۷۳). تفسیر قرآنی و زبان عرفانی (اسماعیل سعادت، مترجم). مرکز جهاد دانشگاهی.

وثیق، بهزاد. (۱۳۸۷). بررسی عناصر بهشت قرآنی با تأکید بر آیات سورة الرحمن. فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، (۱)، ۹۷-۸۴.

Aesthetic Aspects of the Iranian-Islamic Garden from the Perspective of Quranic Verses Describing Paradise

Received: 2024/04/22
Accepted: 2024/06/11

[10.22034/jksl.2024.450870.1338](https://doi.org/10.22034/jksl.2024.450870.1338)

[20.1001.1.27833356.1403.5.3.3.5](https://doi.org/20.1001.1.27833356.1403.5.3.3.5)

Sepideh Yaghouti*

Farideh Talebpour**

Type of Article: Research

Introduction

Following the advent of Islam in Iran, architecture and urban planning, including garden design, underwent significant transformations. Since then, the fusion of Quranic themes with Islamic art has taken on a sacred dimension, and the embodiment of beauty and attention to the aesthetics of Quranic verses has become a prominent tool and a selected source for artists and architects of Islamic gardens across different eras. Numerous artists, aiming for the betterment of society, have used the celestial paradise as their ideal and ultimate model in creating artistic works, reflecting the elements of this sacred space.

The purpose of this research is to examine the manifestations of Quranic verses describing paradise in the patterns of Islamic garden design and architecture, with an aesthetic approach to discover the relationships between the two. This study seeks to analyze and reinterpret Quranic paradise by referencing Quranic verses, interpretations, and the sayings of the Imams (peace be upon them). This issue is significant in understanding the garden design of the Islamic era and the concept of the Quranic garden.

Materials and Methods

This qualitative research attempts to explore the physical and spiritual parallels between otherworldly and worldly gardens and the impact of Islamic beliefs and Quranic teachings on the formation of these similarities. The information in this research has been collected through library sources, and the analysis has been conducted using descriptive-comparative methods by the authors. Since the verses describing paradise in the Quran provide the best architectural descriptions of gardens, this study aims to portray the alignment between the celestial garden verses and the architecture of earthly gardens and to examine how these abstract concepts are reflected in tangible forms.

* Assistant Professor, Department of Textile and Fashion Design, Faculty of Arts, Alzahra University, Tehran, Iran (Author Corresponding). s.yaghooti@alzahra.ac.ir

** Professor, Department of Textile and Fashion Design, Faculty of Arts, Alzahra University, Tehran, Iran.

Thus, the study first reviews a selection of Quranic verses related to paradise's description, and then, it aesthetically and comparatively analyzes the symbolic elements of these verses that have become the architectural and spatial models for Islamic gardens. This research seeks to answer the following questions: What are the characteristics of paradise and its elements from the Quran's perspective? What is the relationship between the elements of Quranic paradise and Islamic garden design? To what extent and in what manner do the aesthetic systems and symbolic representations of these concepts function in Islamic gardens?

Given that the Quran's descriptive verses of paradise provide the most precise descriptions of space and elements in the Quranic garden, they can be used as a reference for the aesthetic interpretation of these verses in the geometry and design of Islamic gardens. Moreover, by employing the elements of Quranic gardens, one can analyze the form and type of elements featured in Islamic gardens, followed by an analysis of their components and relationships, ultimately uncovering their meaning and significance.

Results and Findings

In Islamic lands, the garden represents a symbol of life's vitality, an embodiment of material and spiritual beauty, and a metaphor for paradise on earth. The manifestation of Quranic paradise's elements in various forms of Islamic arts, particularly in Islamic architecture, with the profound religious devotion and adherence to Quranic teachings among the artists of this region, could not have occurred without inspiration from these descriptions. For Iranian-Islamic art, the ultimate goal is to return to one's true self and understand the reality of monotheism. The simultaneous application of both material and spiritual models of heavenly gardens, as understood from the Quran's themes, the sayings of the Imams (peace be upon them), and the great scholars, has been beautifully and meticulously depicted in the form of Islamic gardens. Consequently, the Islamic garden is a manifestation of the Quranic garden and a sublime reflection of that higher truth.

Understanding the connection between the Quranic image of paradise and the concepts inherent in Islamic gardens requires knowledge of religious practices and the aesthetic view of nature and the characteristics of ideal paradise, as well as an interpretation of both the content and functional elements. From the perspective of the Quranic verses, the principles and values governing the physical and spiritual environment of the garden can be summarized in the following table.

Functional Principles	Structural Principles
Space and location	Order and proportion
Building and architecture	Balance and symmetry
Trees and plants	Centrality and focus
Water and springs	Rhythm and repetition
Light and shade	Unity in diversity
Color	Harmony

The aesthetic recognition of the Quranic paradise's elements in Islamic gardens is associated with the following factors: establishing a suitable relationship between natural elements and the man-made environment, addressing the spiritual and physical needs of humans, ensuring diversity and balance in the placement of environmental elements and their proximity, defining boundaries to respect individual and collective values, utilizing both natural elements and the principles and values governing Islamic spaces, maintaining proportion and scale in the dimensions of man-made spaces, and achieving harmony and balance between form and function to demonstrate unity in diversity and attain the ultimate goal of divine reunion.

In accordance with religious teachings and Quranic principles, which repeatedly emphasize that creation is not without purpose, it is often reiterated that the construction of the world is based on a purposeful foundation. Humanity, as God's representative on earth, in its design, construction, and interaction with nature, avoids creating anything without benefit. Therefore, in the design and content of Islamic gardens, life-giving elements and living nature take precedence over human-made creations. The design and identity of these spaces are, in fact, shaped by the use of these elements.

Conclusion

Since gardens in Iran are considered symbols of ideal paradise, they are constructed and adorned in a heavenly manner. As a result, the heavenly garden is regarded by Iranian artists as a model of beauty and immortality. The believing and reflective Iranian artist and architect, through the re-presentation of these elements, strives to evoke an ideal space reminiscent of paradise. What can be understood from the Quran's verses, the sayings of the Imams (peace be upon them), and the great scholars regarding the elements of paradise is the simultaneous application of both material and spiritual models of heavenly gardens, which are beautifully and meticulously depicted in the form of Islamic gardens. From this perspective, the Quran's metaphors of the heavenly garden, as a divine model, have inspired Muslim artists to create and design such elements in Islamic landscapes and gardens. Consequently, the Islamic garden is a manifestation of the Quranic garden and a sublime reflection of that higher truth.

Keywords: Quranic paradise, Islamic garden, aesthetics, structural elements, functional elements.

References

- The Holy Quran.
- Abu Zayd, Nasr Hamid. (2012). Research on Quranic sciences (Morteza Karimi Nia, Trans.). Tarh-e No. [In Persian]
- Aqabozorg, Narges. (2023). The role of architectural elements in Iranian gardens. *Manzar Quarterly*, 15(4), 6-19. [In Persian]
- Barati, Naser. (2004). Garden and garden design in Iranian culture. *Bagh Nazar Quarterly*, 1(2), 18-33. [In Persian]
- Baydawi, Abul Hasan Ali bin Muhammad. (n.d.). *Lubab al-Ta'wil fi Ma'ani al-Tanzil. Mowqi' al-Tafasir. Dar al-Suwar*. [In Arabic]
- Bulkhari Ghehi, Hassan. (2009). *Mystical foundations and Islamic architecture*. Islamic Culture and Art Research Center. [In Persian]
- Burckhardt, Titus. (1986). *Islamic art: Language and expression* (Masoud Rajabnia, Trans.). Soroush. [In Persian]
- Cooper, J. C. (2010). *The illustrated culture of traditional symbols* (Maliheh Karbasian, Trans.). Ahang Publications. [In Persian]
- Defa', Ali. (2007). *Prominent botanists in Islamic civilization* (Farzaneh Ghaffari, Trans.). SAMT. [In Persian]
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1994). *Dictionary*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Edvard, Paul. (1988). *History of aesthetic issues* (Seyyed Mohsen Fatemi, Trans.). Hoze Honari. [In Persian]
- Faqih, Nasrin. (2004). *Charbagh, an eternal example of Islamic civilization gardens*. In *Iranian Garden; Ancient Wisdom, New Perspective*. Contemporary Arts Museum Publications. [In Persian]
- Fritjof, Schuon. (2011). *Islam and the eternal wisdom* (Faroozan Rasakhi, Trans.). Hermes Publications. [In Persian]
- Hamzehnazhad, Mahdi, & colleagues. (2014). *A comparative study of Iranian garden design in the Sassanid and Islamic eras*. *Iranian Architecture Biannual*, 5(1), 57-79. [In Persian]
- Heydar Netaj, Vahid, & Mansouri, Seyed Amir. (2009). *A critique of the hypothesis of the Charbagh pattern in shaping Iranian gardens*. *Bagh Nazar Quarterly*, 6(12), 17-30. [In Persian]
- Karimi, Somayeh, & colleagues. (2021). *A comparative study of decorative motifs in mosques of the third century with a contextual approach*. *Bagh Nazar*, 18(104), 81-92. [In Persian]
- Khazaei, Mohammad. (2004). *The role of the viewer in Iranian miniature painting*. *Islamic Art Studies Biannual*, 1(1), 17-30. [In Persian]
- Mahdavi Nejad, Mohammad Javad. (2004). *The wisdom of Islamic architecture*. *Journal of Fine Arts*, 9(3), 57-66. [In Persian]
- Makarem Shirazi, Naser. (2009). *Tafsir Nemuneh*. Office of Islamic Publications affiliated with the Society of Teachers in Qom Seminary. [In Persian]
- Masnavi, Mohammad Reza, & colleagues. (2018). *The aesthetic role of the Iranian garden in the social sustainability of contemporary parks in Iran*. *Manzar Quarterly*, 10(45), 6-15. [In Persian]
- Mirbagheri, Seyed Mohsen. (2008). *Great Kingdom: Interpretation of Surah Dahr*. *Journal of Quranic Education*, 2(21), 7-13. [In Persian]
- Miri, Hassan. (2004). *Islamic gardening; Iranian garden; ancient wisdom, new perspective*. Contemporary Arts Museum Publications. [In Persian]
- Naghizadeh, Mohammad. (2006). *Islamic architecture and urbanism (Manifestations and actualities)*. Mani Publications. [In Persian]
- Naghizadeh, Mohammad. (2009). *Foundations of religious art in Islamic culture*. Shahr Publications. [In Persian]
- Nasr, Seyed Hossein. (2011). *Islamic thinkers' views on nature*. Khwarizmi Publications. [In Persian]
- Nasr, Seyed Hossein. (2011). *Notes on the Iranian garden - Iranian garden; ancient wisdom, new perspective*. Contemporary Arts Museum Publications. [In Persian]
- Norberg-Schulz, Christian. (2002). *The concept of dwelling* (Amir Yarahmadi, Trans.). Agah Publications. [In Persian]
- Noya, Paul. (1994). *Quranic interpretation and mystical language* (Ismail Sa'adat, Trans.). Center for Jihad Daneshgahi. [In Persian]
- Pourjafar, Mohammad Reza, & colleagues. (2013). *The reflection of Quranic concepts in Iranian gardens (Case study: Dolatabad Garden, Yazd)*. *Interdisciplinary Quranic Research Biannual*, 4(1), 7-22. [In Persian]
- Sa'adat, Ismail. (1994). *Quranic interpretation and mystical language*. Center for Publication of Jihad Daneshgahi. [In Persian]
- Sabiteni, Maria. (2009). *The Iranian garden; reality and imagination* (Davood Tabatabai, Trans.). *Academy of Arts Quarterly*, 4(12), 16-29. [In Persian]

- Schimmel, Annemarie. (1999). The garden of paradise (Amir Nikfarjam, Trans.). Ravaq Magazine, 1(3), 21–33. [In Persian]
- Shamisa, Sirous. (2012). The archetype of the garden. Abrang Publications. [In Persian]
- Sharqi, Ali, & Taimouri, Mohammad. (2012). An exploration of the impact of the Quranic phrase “gardens under which rivers flow” on Iranian garden design. *Environmental Science and Technology*, 14(1), 127–140. [In Persian]
- Soltanzadeh, Hossein. (2009). The continuity of Iranian garden design. Cultural Research Office. [In Persian]
- Tabatabai, Muhammad Hussein. (2008). Tafsir al-Mizan (Muhammad Baqir Mousavi Hamadani, Trans.). Office of Islamic Publications. [In Persian]
- Tusi, Masoumeh, & Emami Far, Seyed Nazmuiddin. (2011). Symbolism and semiotics of Iranian gardens. *Negar Quarterly*, 6(17), 59–71. [In Persian]
- Vathiq, Behzad. (2008). A study of the elements of Quranic paradise with emphasis on the verses of Surah Rahman. *Specialized Journal of Interdisciplinary Quranic Research*, 1(1), 84–97. [In Persian]

How to cite:

Yaghooti, S., & Talebpour, F. (2024). Iranian-Islamic Garden's Aesthetic from the Holy Quran Verses Points of View. *Quran, Culture And Civilization*, 5 (3), 55–76. doi: 10.22034/jksl.2024.450870.1338

COPYRIGHTS

@2023 by the authors. Licensee University of Quranic Studies and Sciences this article an open access article distributed under the term and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CCBY 4.0)

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

